

१. अविवेकरस परिणामं

जीवन आनंदमय आहे की दुःखमय हे ज्याच्या त्याच्या विचारांवर आणि आचारांवर अवलंबून असते. अज्ञानाने आणि अविचारी आचरणाने मनाचा समतोल बिघडल्याने टोकाची भूमिका घेणाऱ्यांची संख्या समाजात अधिक असलेली दिसून येते. त्यामुळे जीवनामध्ये ताणतणाव निर्माण होतात.

आपल्या सभोवतालची परिस्थिती विचारात घेऊन आचरण केल्याने अनेक प्रकारचे अनर्थ टळण्यास मदत होते. शिवाय आपले जीवन सर्व सुखाचे निवासस्थान होण्यासही मदत होते; परंतु जे लोक अज्ञानाने, अविवेकाने आचरण करतात ते लोक स्वतःचे आणि इतरांचेही जीवन दुःखमय कसे करतात, ते या पाठातील चंडसोमाच्या उदाहरणातून स्पष्ट केलेले आहे. विद्यार्थ्यांनी ते लक्षात घेऊन आपल्यामध्ये असलेले अज्ञान, अविवेक, संशयी वृत्ती इत्यादींचा त्याग करून विवेकी विचाराने आचरण करून आपले व इतरांचेही जीवन सुखी, आनंदी करण्याचा प्रयत्न करावा असा या पाठाचा उद्देश आहे.

सदर पाठ हा आचार्य उद्योतनसूरींनी लिहिलेल्या ‘कुवलयमाला-कहा’ या प्राकृत कथाग्रंथातून घेतलेला आहे. या ग्रंथात कुवलयमाला आणि कुवलयचंद्र यांच्या प्रेमाची कथा दिलेली आहे व त्या कथेतून मानवी जीवनास योग्य अशा तत्त्वांचे प्रबोधन केलेले आहे.

रगडा नाम संणिवेसो। तत्थ सुसम्मदेवो नाम एगो गिहवइ वसइ। तस्स भद्दसम्मो णाम पुत्तो। सो य बालत्तणे चंडो, चवलो, गव्विओ, णिट्ठुरो, अभद्द-वयणो, अणवराहिणो अण्ण-डिंभे परिवाडयंतो परिभमइ। तस्स तारिस्सं सहावं दट्ठूण अण्ण-डिंभे तस्स चंडसोमो त्ति णामेण संबोहइ।

अण्णया तस्स माया-पियेण निय-कुल-समाण गुण-सील, माण-विहव बंभण कुलाए कण्णाए सह तस्स पाणिगहणं कया। तयणंतर तस्स माया-पिया तस्सेव उवरिं कुटुंबभारं णिक्खिऊण तित्थयत्ता-णिमित्तं णिगया।

एगम्मि दिणे तम्मि रगडा गामे एक्क णड-पेडयं संपत्ता। राईए पढम-जामे जोग्गो त्ति कलिऊण णडपेडेहिं गीय-मुख-सदं आरंभन्ति। तं महर सदं सुणिऊण सव्व गामउडा णाडयं पेच्छणत्थं गच्छिउं पयत्ता। तं दट्ठूण चंडसोमो चिंतितं आढत्तो।

‘अहं वि णाडयं पेच्छणत्थं गच्छामि। किंतु जइ णाडयं पेच्छणत्थं वच्चामि ता एसा मे जायाए कहं रक्खामि? ता णडो ण दट्ठव्वो। तीए वि गेज्जा ता ण जुत्तं होइ।

तम्मि ठाणे बहुलं जुवाणाण णयणेहिं सा कवलियं होइ। मम भाया वि तं णडं दट्ठुं गओ त्ति। ता किं कायव्वं? सो चित्तेइ- ‘मम भारियाए सिरिसोमाए भगिणीए गिहे ठविऊण णडं दट्ठुं वच्चामि’ त्ति चिंतिऊण निय-भारियाए समं गओ सिरिसोमाए भगिणीए गिहे सा ठवइ।

किंचिए वेलाए सिरिसोमा भणिया नंदिणी, ‘हला नंदिणी! अम्हे वि णडं पेच्छउं गच्छामो। तओ नंदिणी भणइ, ‘हला सिरिसोमा! किं ण जाणसि णिय - भाउणो सहावं जेण एवं भणसि। णाहं अत्तणो जीवएण णिव्विणा। तुमं पुण जं जाणसि तं कुणसु’ त्ति भणिऊण सा ठिया तत्थ। सिरिसोमा गया तं णडं दट्ठुं ति।

इओ य णडं पेच्छमाणस्स तस्स चंडसोमस्स पिट्ठीए एक्क-जुवाण-मिहुणं मंतेउं आढत्तं। भणियं च जुवाणेण, ‘सुंदरि! तुमं निच्चं मम सुमिणे दीससि, हियए वससि, सव्व दिसासु घोलसि। किंतु अज्ज पच्चक्खं दिट्ठसि। ता अज्ज तुज्झ संगमजलेण मम मणोरहं पुण्णं होइ तं करेसु।’ एयं मंतिज्जमाण वयणं सुयं च चंडसोमेण आसण्ण-संठिएण। दिण्णं च णेण कण्णं।

तम्मि वेलाए सा तरूणीए भणइ, ‘हे बालय! अहं पि जाणामि तुमं पियंवओ, दढ-सोहिओ, कयण्णु परं मम पई चंडो सि। सो एत्थ कहिं पि णडं पेच्छइ।’ चंडसद्दं सोऊण चितियं चंडसोमेण, ‘णूणं एसा सा दुरायारा मम भारिया अत्थि, अहं इह आगयं जाणिऊण इमिणा केण वि विडेण सह मंतयंती। किंतु तेण ममं ण पेच्छइ। ता पुणो वि सुणेमि किं इमाणं दुरायारा बोल्लन्ति।’

तओ पडिभणियं जुवाणेण, ‘सुंदरि, तव पइ चंडो सोमो व्व, इंदो जमो व्व होइ ता वि तुं अज्ज महं मिलियव्वं। अण्णहा तुज्झ पुरिस-वहस्स पावं लग्गइ।’ तओ सा तरूणीए भणियं, ‘जइ एवं तुह णिच्छओ ता जाव मम पई इह कहिं पि णडं पेच्छइ ताव अहं णिय-गेहं गच्छामि। तुमं पि मम मगालगेण तत्थ आगंतव्वा’ त्ति भणिऊण सा णिगया।

तं सुणिऊण चंडसोमेण चितियं, ‘रे रे! सा च्चिय एसा दुरायारा मम भारिया जेण भणियं इमीए, ‘चंडो मह



पइ त्ति। अण्णं ‘इह चेय पेच्छणए सा कहिं पि समागओ त्ति ण तीए एत्थ अहं दिट्ठो’ त्ति। सो चिंतइ, ‘पेच्छ, मम भारिया दुरायारा दुस्सीला य। तओ से सीसं अवस्सं छिंदामि त्ति चिंतंतो समुट्ठिओ।

महाकोह-धमधमायमाणो हियओ णियय-घराहुत्तं गंतूण घर-फलिहस्स पट्ठिभाए कौंटी-पहार-सज्जो अच्छिउं समाढत्तो।

इओ य उक्खेडे पेच्छणए तस्स भाया भइणी य घर-फलिहय-दुवारेण पविसमाणा दिट्ठा कोह-वसएण-अंधेण जुत्तं चंडसोमेण पहओ कौंटीए भाया भइणी वि य। ते य दुवे वि णिवडिया धरणिवट्ठे। तओ कोहवस-चंडसोमो बोल्लइ, ‘किर, एसो पुरिसो, एसा वि सा मम दुरायारी भारिया’।

तं सुणिऊण जग्गइ तस्स णंदिणी भारिया। तं दट्ठूण ससंभमाए णंदिणीए भणियं, ‘हा, हा दुरायार! किं एयं तए करियं। णियय बहिणी-भाया च घाइया तुमं।’ तं च वयणं सोऊण ससंभणेण णिरुविया जाव पेच्छइ ताव णिय भइणी-भाया च दिट्ठियं। तओ संजाय-गरूय-पच्छायावेण चितियं तेण-

‘हा, हा! मए अकज्जं कह णु कयं पाव-कोव-वसएणं। मिच्छा-वियप्प-कप्पिय जाया अलिया-अवरोहण’॥

अलिय - खोटे, असत्य
संणिवेसो - गाव, वाडी, वस्ती
गिहवइ - गृहपती
चंडो - भयंकर
चवलो - चपल
गव्विओ - गर्विष्ठ
णिट्ठुरो - निष्ठुर
अभद्दवयणो - अभद्र वचनी, वाईट बोलणारा
अणवराहिणो - अपराधरहित
डिंभे - मुले
परिवाडयंतो - मारत, मारहाण करत
तारिसं - त्या प्रकारचा
संबोहइ - संबोधने
अणण्या - एकदा
विहव - वैभव
जाया - पत्नी
कण्णाए - कन्येशी
णिक्खिऊण - टाकून, देऊन
णड-पेडयं - नटांचा समूह
संपत्ता - पोहोचणे, येणे
राईए - रात्री
जामे - प्रहर, वेळ
मुरय - मृदंग
सद्द - शब्द
गामउडा - गावकरी, लोकांचा समूह
णाडयं - नाटक
पयत्ता - प्रवृत्त होणे
आढत्तो - आरंभ करणे
तव - तुझा

इंदो - इंद्र
जमो - यम
व्व - प्रमाणे, समान, सारखा
णिच्छओ - निश्चय
णियय, णिय - स्वतःच्या
धमधमायमाण - धगधगत असताना
घराहुत्तं - घराच्या दिशेने, घराकडे
फलिहस्स - फळीच्या, दरवाजाच्या
मिच्छा - मिथ्यत्व खोटे
अवरोहणं - अपराध, आरोप
वच्चामि - जातो
जायाए - पत्नीस
कहं - कसे
णेज्जा - नेणे
बहुलं - पुष्कळ
कवलियं - खाणे, ग्रासणे
कायव्वं - करावे
हला - सखी
वियप्प - विकल्प, विचाराने
अत्तणो - स्वतःच्या
णिव्विणा - विरक्त होणे
ठिया - थांबणे, राहाणे
इओ - इकडे
मिहुणगं - जोडी
मंतेउं - चर्चा करताना
सुमिणे - स्वप्नात
हियए - हृदयात
घोलसि - दिसणे, भास होणे
सुयं - ऐकणे

आसण - जवळ

संठिएण - थांबणे, राहणे

णूणं - खरोखर

इह - येथे

इमिणा - हिने, ही

विडेण - परपुरुषांशी, दुराचारी पुरुषांशी

पडिभणियं - उत्तर देणे

पट्टिभाए - पाठीमागे

कोंटी - शस्त्र, हत्यार

अच्छिउं - राहणे, थांबणे

उक्खेडे - संपणे, उपटून टाकणे

पहओ - प्रहार, आघात केला

णिवडिया - पडला

किर - खरोखर

ससंभमाए - गोंधळलेल्या अवस्थेत

घाइया - घात केलास, मारलेस

संजाया - होणे, झाला

कृती

1. एका वाक्यात उत्तरे लिहा.

- भद्रसोमाचा स्वभाव कसा होता?
- भद्रसोमास चंडसोम असे नाव का देण्यात आले?
- भद्रसोमास नाटक पाहण्याची इच्छा का झाली?
- चंडसोमाने आपल्या पत्नीस नाटक पाहण्यासाठी का नेले नाही?
- चंडसोमाने आपल्या पत्नीस कोठे व का ठेवले?
- सिरिसोमा कोण होती?
- सिरिसोमाने नंदिनीस कोणती विनंती केली?
- नंदिनी नाटक पाहण्यास का गेली नाही?

2. संदर्भासह स्पष्टीकरण करा.

- ‘अहं वि णाडयं पेच्छणत्थं गच्छामि’।
- ‘किं ण जाणसि णिय-भाउणो सहावं’।
- ‘सुंदरि! तुम निच्चं मम सुमिणे दीससि’।
- ‘णूणं एसा सा दुरायरा मम भारिया अत्थि’।
- ‘तुज्झ पुरिस-वधस्स पावं लग्गइ’।
- ‘हा, हा दुरायारं! किं एयं तए करियं’।

3. रिकाम्या जागा भरा.

- जइ णाडयं पेच्छणत्थं वच्चामि ता एसा मे ----- रक्खामि।
- णडं पेच्छिउं गच्छामो।
- हे बालय, अहं पि ----- पियंवओ।
- जइ एवं तुह ----- ता तुमं पि मम ----- तत्थं आगंतव्वा।
- णिय बहिणी भाया य -----।

4. खालील शब्दांसाठी पाठातील प्राकृत शब्द लिहा.

- | | | |
|--------------------|---|----------------------|
| (i) पत्नी | → | <input type="text"/> |
| (ii) यम | → | <input type="text"/> |
| (iii) हृदय | → | <input type="text"/> |
| (iv) खरोखर | → | <input type="text"/> |
| (v) पाठीमागून | → | <input type="text"/> |
| (vi) प्रिय बोलणारा | → | <input type="text"/> |
| (vii) चर्चा करताना | → | <input type="text"/> |
| (viii) जवळ | → | <input type="text"/> |

5. कोण ते लिहा.

- (i) बहिण-भावाचा वध करणारा -
- (ii) चंडसोमाची पत्नी -
- (iii) नाटक पाहण्याची इच्छा करणारा -
- (iv) तुझा पती चंड असो की सोम;
इंद्र असो की यम म्हणणारा -
- (v) हे, हे! दुराचारा! तू हे काय
केलेस म्हणणारी -

6. खालील वाक्यांची प्राकृत भाषेत कृती करा.

- (i) मीही नाटक पाहण्यासाठी जातो.
- (ii) माझ्या पत्नीस बहिणीच्या घरी ठेवतो.
- (iii) आपल्या भावाचा स्वभाव जाणत नाहीस
काय?

(iv) सुंदरी! तू मला स्वप्नातही दिसतेस.

(v) खरोखर, हाच तो पुरुष आणि हीच ती
दुराचारी पत्नी.

7. उपक्रम :

क्रोधाचे आणि संशयी स्वभावाचे दुष्परिणाम या
विषयावर दहा ते पंधरा ओळीत माहिती लिहा.

